ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 25 (2010)

Διαιρετικές τομές στο κομματικό σύστημα

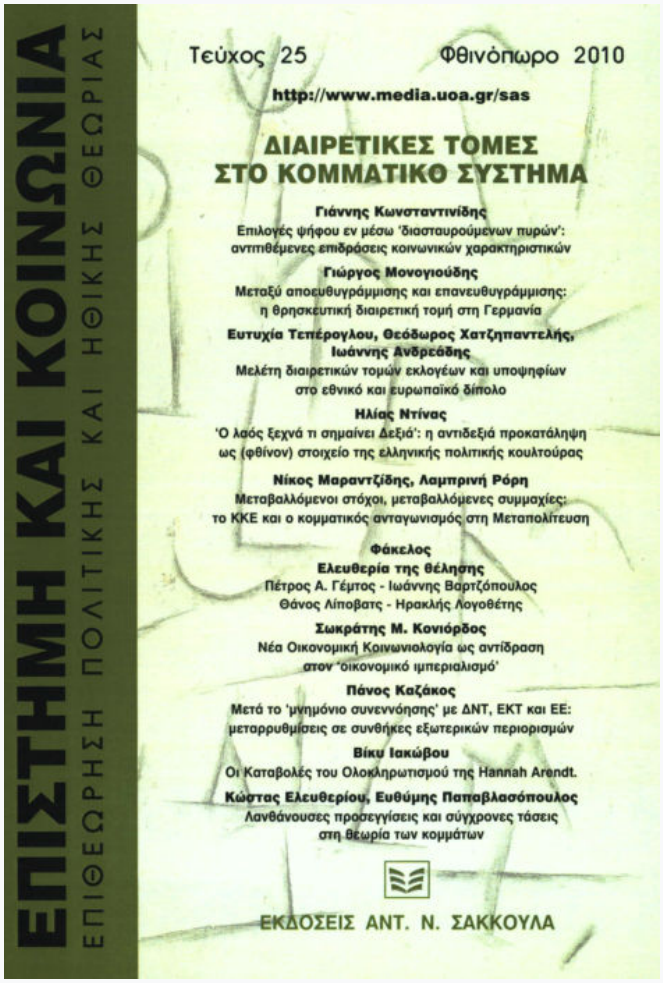

Andrew Gamble, The spectre at the feast: Capitalist crisis and the politics of recession

Ηλίας Κατσούλης

doi: 10.12681/sas.799

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Η. (2015). Andrew Gamble, The spectre at the feast: Capitalist crisis and the politics of recession. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *25*, 247–252. https://doi.org/10.12681/sas.799

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 26/07/2025 18:00:35

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Andrew Gamble, *The Spectre at the Feast. Capitalist Crisis and the Politics of Recession*, Palgrave Macmillan 2009, 184 σελ.

Η πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, που σε λίγους μήνες ολοκληρώνεται, μπορεί, χωρίς καμία δόση υπερβολής, να χαρακτηριστεί ως η δεκαετία των κρίσεων: οικονομικών και χρηματοπιστωτικών. Άρχισε με την κρίση του χρηματιστηρίου (dot.com), συνεχίστηκε με την κρίση που προκάλεσαν τα τρομοκρατικά χτυπήματα στη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον, εντάθηκε με τους αντιτρομοκρατικούς πολέμους των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, διογκώθηκε με τη subprime crisis, και εκεί που όλα έδειχναν ότι τα χειρότερα είχαν ξεπεραστεί και ότι ο κόσμος εισερχόταν σε μια νέα, έστω ηπιότερη, αναπτυξιακή πορεία, προέκυψε το πρόβλημα του δημόσιου χρέους της Ελλάδας για να αποδειχθεί ότι το δημόσιο χρέος δεν είναι μόνο ελληνικό αλλά διεθνές πρόβλημα και, σε κάθε περίπτωση, αφορά σε μεγάλο βαθμό την ευρωπεριφέρεια.

Το ότι η επιστημονική έρευνα την εποχή αυτή υποχρεώνεται να τρέχει πίσω από τις εξελίξεις χωρίς, όμως, και να τις προλαβαίνει, είναι γνωστό. Γι' αυτό, εξάλλου, και η παγκόσμια σύγχυση και η αδυναμία κατανόησης αυτού που πραγματικά συμβαίνει, προκειμένου να αντιμετωπιστεί κατάλληλα, αφού ακόμη λείπουν οι υπεύθυνες αναλύσεις της επιστημονικής κοινότητας. Το να παίρνεις λοιπόν το ρίσκο να γράψεις ένα βιβλίο για την τρέχουσα κρίση, έστω και αν οι φιλοδοξίες σου περιορίζονται στο να την περιγράψεις, αποτελεί δύσκολο εγχείρημα. Αυτό το εγχείρημα αναλαμβάνει ο βρετανός καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο πανεπιστήμιο Cambridge A. Gamble. Το γεγονός ότι ο Gamble εξετάζει την οικονομική κρίση της δεκαετίας από την πλευρά της πολιτικής επιστήμης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Εκείνο που αναδεικνύει είναι ότι η τρέχουσα οικονομική/χρηματοπιστωτική κρίση, όπως εξάλλου και οι προηγούμενες, έχει την πολιτική της διάσταση, την οποία η βιβλιογραφία πολλές φορές υποεκτιμά, και ότι μία -ίσως, μάλιστα, η βασική- αιτία της έντασης που πήρε η κρίση αυτή, η οποία σωστά θεωρήθηκε ως η μεγαλύτερη μετά από εκείνη της δεκαετίας του 1930, ήταν η απουσία ή, τέλος πάντως, η περιθωριοποίηση της πολιτικής προς όφελος της ελευθερίας των αγορών.

Ο συγγραφέας χωρίζει το μικρό αυτό βιβλίο σε έξι κεφάλαια: 'From boom to bust', 'Crises of capitalism', 'Globalization and neo-liberalism', 'The politics of re-

cession', 'The global impact', και 'What is to be done'. Το βιβλίο συνοδεύεται από μια εισαγωγή και κλείνει με ορισμένες βιβλιογραφικές προτάσεις για κάθε ένα από τα κεφάλαια που το απαρτίζουν.

Στην εισαγωγή του, ο Gamble δείχνει τον 'δρόμο προς την υπερβολή' που ακολούθησαν οι δυτικές χώρες, με επικεφαλής τις ΗΠΑ, την περίοδο των τριών προηγούμενων δεκαετιών. Εντοπίζει στον 20ό αιώνα δύο μεγάλες οικονομικές κρίσεις: τη 'μεγάλη κατάρρευση' (1929-1932), με τις γνωστές της συνέπειες, και τη δεύτερη μεγάλη κρίση στη δεκαετία του 1970, η οποία θεωρεί ότι χαρακτηρίστηκε από στασιμοπληθωριστικές στάσεις που για πρώτη φορά εκδηλώθηκαν καθόλη της τη διάρκεια. Το ενδιαφέρον των αναλύσεων της πρώτης μεγάλης οικονομικής κρίσης, της δεκαετίας του 1930, βρίσκεται στο γεγονός ότι ο Gamble δεν επιχειρεί να εντοπίσει ούτε τις αιτίες που την προκάλεσαν ούτε τους φορείς της, αλλά επιμένει ότι η πολιτική που εφαρμόστηκε ήταν η αιτία της αδυναμίας αντιμετώπισης της κρίσης και ότι, επίσης, η πολιτική, που στη συνέχεια άλλαξε, ήταν μεταξύ άλλων και η αιτία της υπέρβασής της.

Έχει ενδιαφέρον να σταθούμε λίγο στην επιχειρηματολογία του συγγραφέα για να αναδείξουμε τη σημασία της και για την εποχή μας. Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας συνδέει την εκδήλωση αλλά και την ένταση που πήρε η κρίση με την αδυναμία του (νεοεκλεγέντος) προέδρου των ΗΠΑ Η. Hoover να αντιληφθεί την κρισιμότητα της κατάστασης και να πάρει τα κατάλληλα μέτρα. Υποστηριζόταν πως εκείνο που επιδείνωσε την οικονομική κρίση, μέχρι που αυτή έγινε ανεξέλεγκτη, ήταν η αδράνεια της πολιτικής. Η ερμηνεία που δίνει ο Gamble στην αδράνεια της πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών είναι διαφορετική. Υποστηρίζει ότι εκείνο που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο για τη στάση απραξίας που επέλεξε η πολιτική ηγεσία των ΗΠΑ δεν ήταν οι όποιες αδυναμίες του Προέδρου και της αμερικανικής διοίκησης, αλλά η κρατούσα εκείνη την εποχή γνώμη μεταξύ των οικονομολόγων: σε εποχές κρίσης το κράτος πρέπει να αποφεύγει να παρεμβαίνει γιατί 'κάθε κρατική παρέμβαση μπορεί και να επιδεινώσει την κρίση'.

Ήταν, λοιπόν, οι κρατούσες ιδέες που επέβαλαν την αδράνεια και προκάλεσαν τις εξελίξεις. Με τον ίδιο τρόπο ο Gamble εξηγεί και την αλλαγή πολιτικής προς την κρατική παρέμβαση που οδήγησε στον έλεγχο της κρίσης. Αναφέρεται στην 'κεϋνσιανή επανάσταση' που άλλαξε την αντίληψη του ακαδημαϊκού κόσμου για τον ρόλο του κράτους στην οικονομία και οδήγησε τον πρόεδρο Roosevelt στην εφαρμογή του New Deal. Ήταν, λοιπόν, οι κρατούσες ιδέες της εποχής, οι οποίες έδωσαν την αποφασιστική απάντηση στο δίλημμα: κράτος ή αγορά, πολιτική ή οικονομία, το οποίο διατρέχει όλη τη μέχρι τώρα ιστορία του καπιταλισμού.

Το γεγονός ότι μετά τον πόλεμο επικράτησε η κεϋνσιανή πολιτική η οποία και οδήγησε στα '30 ένδοξα χρόνια' (Fourastie), ο Gamble το αποδίδει ακριβώς στην επικράτηση μεταξύ οικονομολόγων και πολιτικών της ιδέας της κρατικής ευθύνης για την οικονομία η οποία εκφράστηκε στην πολιτική των κρατικών παρεμβάσεων στις λειτουργίες των αγορών, την περίφημη 'σοσιαλδημοκρατική συναίνεση'. Αυτή ακριβώς η επικυριαρχία της κρατικής παρέμβασης οδήγησε τη μεταπολεμική οικονομική εξέλιξη στα όριά της. Χωρίς να αναφέρεται ο συγγραφέας στις πραγματικές αιτίες που οδήγησαν στην εξάντληση του μοντέλου παραγωγής, το οποίο διαμορφώθηκε κατά τη δεκαετία του 1940 στις ΗΠΑ και στις ευρωπαϊκές χώρες, στέκεται στο τέλος του συστήματος του Bretton Woods, δηλαδή στην κατάρρευση του συστήματος των σταθερών ισοτιμιών που διήρκεσε 25 ολόκληρα χρόνια και προκάλεσε τη, για πρώτη φορά στην ιστορία του 20ού αιώνα, σύμπτωση οικονομικής στασιμότητας και πληθωρισμού.

Ο στασιμοπληθωρισμός της δεκαετίας του 1970 ήταν, κατά τον Gamble, η δεύτερη μεγάλη οικονομική κρίση του 20ού αιώνα (αν και όπως αργότερα διαπιστώθηκε 'και ο πληθωρισμός και η ανεργία ήταν εντυπωσιακά χαμηλοί και τα οικονομικά προβλήματα σχετικά μικρά'), η οποία δρομολόγησε ριζική αλλαγή στον κόσμο των οικονομικών ιδεών και τη σταδιακή επικράτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών οι οποίες, κατά κύριο λόγο, αντλούσαν από το έργο των δύο μεγάλων 'αντιπάλων' του Keynes, των Hayek και Friedman. Η 'νεοφιλελεύθερη' επικράτηση στις επόμενες τρεις 'ένδοξες δεκαετίες' (τέλη 1980 έως 2008) οδήγησε στην πρώτη μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση των ετών 2008/9, η οποία σταδιακά εξελίχθηκε σε συνολική οικονομική κρίση που, σε διεθνές επίπεδο, επεκτάθηκε και στην πραγματική οικονομία.

Εκείνο που κάνει το βιβλίο του Gamble ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι η σημασία που αποδίδεται στην 'εναλλαγή των παραδειγμάτων', στον τρόπο δηλαδή που η μία αντίληψη του ρόλου των αγορών και της πολιτικής στην οικονομία διαδέχεται την άλλη. Καταρχάς εκείνη η διαπίστωση που ενδιαφέρει είναι ότι, σε ολόκληρο τον 20ό αιώνα και, ιδιαίτερα, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η οικονομική πολιτική που εφαρμόζεται στον αναπτυγμένο κόσμο είναι εκείνη που επιλέγει την κρατική παρέμβαση και, όταν αυτή εξαντλείται, επιστρέφει στην πιο οικονομική επιλογή της ελευθερίας των αγορών και του περιορισμού του κράτους σε περισσότερο εποπτικές λειτουργίες. Η δεύτερη διαπίστωση μπορεί να συνδεθεί με την εκάστοτε διάρκεια της επικράτησης ενός εκ των 'παραδειγμάτων'. Και στις δύο περιπτώσεις, η διάρκεια αυτή έφτασε στα περίπου 30 χρόνια. Τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν από τις αρχές του 21ου αιώνα, όταν η μία κρίση διαδέχεται την άλλη σε πολύ μικρά χρονικά διαστήματα και κάθε φορά γίνεται προσπάθεια να ενοχοποιηθεί μια άλλη αιτία για την εκδήλωσή τους. Έτσι, την πρώτη φορά

(dot.com), ήταν η 'επανάσταση' στο Internet που για ορισμένους δημιούργησε το πλαίσιο της υπέρβασης των κρίσεων γενικά, για να αποδειχθεί στη συνέχεια ότι κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε και ότι, τέλος πάντων, η δυναμική της εξέλιξης έφτασε γρήγορα στα όριά της μαζί με την κατάρρευση των start-ups που εντωμεταξύ είχαν προκύψει. Η κρίση που προκάλεσαν οι στρατιωτικές επεμβάσεις στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ ήταν μικρής διάρκειας και, όπως και η προηγούμενη, έτσι και αυτές δεν έφτασαν μέχρι την πραγματική οικονομία η οποία, μετά μια πρώτη υποχώρηση, συνέχισε να μεγεθύνεται με ταχύτερους ρυθμούς. Ήταν η subprime crisis, εκείνη των επισφαλών οικιστικών δανείων, που εξελίχθηκε στη μεγαλύτερη χρηματοπιστωτική κρίση των τελευταίων 70 ετών και για την αποτροπή επιδείνωσης των συνεπειών της χρειάστηκαν τα τεράστια bailouts και τα πακέτα στήριξης στα οποία κατέφυγαν οι κυβερνήσεις όλων των εμπλεκόμενων χωρών.

Έχει ενδιαφέρον η συνοπτική παρουσίαση της κρίσης αυτής γιατί δείχνει με ποιον ανεύθυνο τρόπο οι επενδυτικές τράπεζες προχώρησαν στη δημιουργία επικίνδυνων χρηματοπιστωτικών προϊόντων, π.χ. τα CDS, που τα 'πακετάρισαν' και τα κυκλοφόρησαν εξασφαλίζοντάς τους αξιολογήσεις AAA και πώς με αυτά τα προϊόντα 'μόλυναν' το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα σε τέτοιο βαθμό ώστε ούτε οι τράπεζες ούτε και οι κυβερνήσεις να γνωρίζουν τον όγκο αυτών των τοξικών προϊόντων. Αυτό το γεγονός οδήγησε για μεγάλο χρονικό διάστημα στην ακύρωση των εσωτραπεζικών συναλλαγών, οι οποίες αποτελούσαν και αποτελούν το κύριο μέσο μεταφοράς χρήματος από τράπεζα σε τράπεζες και από εκεί στην παραγωγή και το εμπόριο.

Έχουν, μέχρι τώρα, διατυπωθεί πολλές 'θεωρίες' για τις αιτίες αυτής της ακραία επικίνδυνης κερδοσκοπικής πολιτικής και είναι βέβαιο ότι στο μέλλον θα διατυπωθούν και άλλες. Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα της διεύρυνσης των χρηματοπιστωτικών αγορών και της επικράτησης της χωρίς όρια αναπτυξιακής τους δυναμικής [financialization] θεωρήθηκε από πολλούς τραπεζίτες (π.χ. Greenspan κ.ά.) και κυβερνήσεις (G. W. Bush), ότι η efficiency market hypothesis βρίσκει τη δικαίωσή της. Το ότι αυτή η πίστη στις 'αποτελεσματικές αγορές' έμελλε να αποδειχθεί λάθος, έθεσε επί τάπητος το πρόβλημα της θεωρίας που τη στήριζε. Ίσως το πιο ενδιαφέρον μέρος του βιβλίου του A. Gamble είναι εκείνο στο οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει τη 'γένεση της νεοφιλελεύθερης θεωρίας', η οποία κυριάρχησε στις τρεις τελευταίες δεκαετίες και άνοιξε τον δρόμο σε αυτό που αποκαλείται financialization της παγκόσμιας οικονομίας. Εκείνο που ο συγγραφέας εξαρχής τονίζει είναι ότι 'νεοφιλελευθερισμός' χωρίς 'παγκοσμιοποίηση' δεν νοείται: το ένα προκαλεί το άλλο. Και είναι ακριβώς η παγκοσμιοποίηση που επέβαλε τον νεοφιλελευθερισμό όχι μόνο ως οικονομικό δόγμα, αλλά και ως 'ιδεολογία'. Η στροφή προς νεοφιλελεύθερες πολιτι-

κές ξεκίνησε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, υποστηρίζει. Η πρώτη σοσιαλιστική κυβέρνηση της Γαλλίας που αγνόησε, στην αρχή, αυτή τη διεθνή στροφή σε νεοφιλελεύθερες πολιτικές, υποχρεώθηκε εσπευσμένα να ολοκληρώσει το liberal turn, αποδεχόμενη προφανώς την προειδοποίηση της M. Thatcher ότι 'you cannot buck the markets' (μόνο η Ελλάδα, στην Ευρώπη, αντιστάθηκε σε αυτό και τώρα το πληρώνει).

Ο Gamble αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου του στην παρουσίαση των πολιτικών οι οποίες, κατά τη γνώμη του, οδήγησαν στην τελευταία κρίση. Οι πολιτικές που επικράτησαν συμπυκνώνονται στον όρο 'νεοφιλελευθερισμός', στον οποίο ο συγγραφέας διακρίνει τρεις εξέχουσες τάσεις: η πρώτη εκπροσωπείται από τους 'φονταμενταλιστές της αγοράς', εκείνους δηλαδή που υποστηρίζουν την ιδέα της απόλυτης ελευθερίας των αγορών χωρίς κρατικές ή άλλου είδους παρεμβάσεις· η δεύτερη είναι η 'αναρχο-καπιταλιστική' τάση, που ζητά την ιδιωτικοποίηση των πάντων, ακόμη και των μέχρι τώρα κρατικών λειτουργιών στην εκπαίδευση, την άμυνα και την αστυνόμευση· η τρίτη τάση, η μετριοπαθής, είναι εκείνη της 'κοινωνικής αγοράς', σύμφωνα με την οποία, για να μπορούν οι αγορές να είναι αποτελεσματικές θα πρέπει το κράτος 'να δημιουργεί και να συντηρεί τους θεσμούς που κάνουν κάτι τέτοιο δυνατό'. Δεν υπάρχει λοιπόν 'μία νεοφιλελεύθερη πολιτική', όπως δεν υπάρχει, στην πράξη, κανένας 'καθαρός τύπος' νεοφιλελευθερισμού από τους παραπάνω. Όλες οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές που εφαρμόστηκαν από περίπου το 1980 έως το 2008 αποτέλεσαν συνδυασμούς των παραπάνω και κάτι ακόμη περισσότερο και αυτό ανάλογα με τη χώρα. Και ο Gamble, όπως πριν από αυτόν και άλλοι συγγραφείς, παραδέχεται τα παραπάνω, παραπέμπει μάλιστα και στο Washington Consensus του οποίου οι τρεις βασικοί πυλώνες: stabilization, privatization και liberalization αποτέλεσαν τις κατευθυντήριες αρχές της πολιτικής διεθνών οργανισμών, όπως της Παγκόσμιας Τράπεζας, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, αλλά και της Ομάδας των 20 (G20), πιο πρόσφατα. Στόχος της πολιτικής, στη διεθνή της πλέον διάσταση είναι, κατά τον συγγραφέα, να αναστρέψει τη μονοδιάστατη στροφή του ενδιαφέροντος προς τις αγορές σε μια κατεύθυνση στην οποία πολιτική (κράτος) και οικονομία (αγορές) θα αλληλοσυμπληρώνονται. Εκείνο που τώρα προέχει είναι να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις μιας διεθνούς συνεργασίας (global governance ονομάζεται συνήθως) για την αποτροπή των κινδύνων που δημιούργησαν οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές του παρελθόντος.

Όπως είπαμε στην αρχή, το βιβλίο του A. Gamble γράφτηκε τον καιρό που η οικονομική κρίση βρισκόταν στο απόγειό της. Είναι ένα βιβλίο που περιγράφει, αφού αντικειμενικά δεν μπορεί να διεισδύσει στην ανάλυση συναρτήσεων που δεν έχουν ακόμη παγιωθεί. Παρόλα αυτά, αποτελεί μια σοβαρή συμβολή τουλά-

χιστον ως προς τη διαπίστωση ότι 'η ένδοξη νεοφιλελεύθερη τριακονταετία' έφθασε στο τέλος της και ότι εκείνο που τώρα προέχει είναι οι εξελίξεις στη διεθνή οικονομία να παρακολουθούνται και να ρυθμίζονται ανάλογα με τη συγκυρία από την πολιτική των κρατών και της διεθνούς κοινότητας. Bringing politics back in, λοιπόν.

Βέβαια, ορισμένες από τις απόψεις που κατατίθενται στο βιβλίο αυτό θα μπορούσαν να συζητηθούν κριτικά. Δεν μας βρίσκει, για παράδειγμα, σύμφωνους η αιτιακή σχέση, ένα είδος αναγωγισμού, του σύγχρονου φαινομένου της παγκοσμιοποίησης με τις νεοφιλελεύθερες ιδέες και πολιτικές, που η εξάντληση του νεοκεϋνσιανού παραδείγματος στη θεωρία και την πολιτική επέτρεψε να επιβληθούν. Το ίδιο υπερβολική μας φαίνεται και η εκτίμηση ότι η κρίση της δεκαετίας του 1970, που οδήγησε στον στασιμοπληθωρισμό, μπορεί να θεωρηθεί ως η δεύτερη 'μεγάλη κρίση' του 20ού αιώνα και να συγκριθεί με την τωρινή, όταν ο ίδιος ο συγγραφέας δείχνει την ευκολία με την οποία η κρίση αυτή ξεπεράστηκε και, τέλος πάντων, ούτε παγκόσμια ήταν, όπως η σημερινή, ούτε μέχρι την πραγματική οικονομία μπόρεσε με διάρκεια να διεισδύσει, όπως συμβαίνει τώρα. Την κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, την οποία ο Gamble με γνώση παρουσιάζει, την περιορίζει στις τράπεζες και τις αγορές, ενώ μια ή δυο φορές κάνει λόγο για την προωθητική της δύναμη που συμπυκνώνεται στη shareholder value, της οποίας φορείς είναι όχι μόνο οι θεσμικοί επενδυτές αλλά και το πλήθος των εργαζομένων/επενδυτών, οι οποίοι ανά τον κόσμο αριθμούν δισεκατομμύρια. Αλλά και το γεγονός ότι όλοι αυτοί οι επενδυτές στοχεύουν σε μια σε σύντομο χρονικό διάστημα μεγιστοποίηση των κερδών τους από κερδοσκοπικές στην πλειονότητά τους συναλλαγές και επενδύσεις [short-termism], καθόλου ή ελάχιστα αναφέρεται. Πάνω σε αυτό το θέμα όμως υπάρχει μια ικανή βιβλιογραφία, η οποία και διευρύνεται.

Σε κάθε περίπτωση, το έργο του Gamble είναι ένα χρήσιμο βιβλίο που, τουλάχιστον όσον αφορά τον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο, βοηθά να γίνουν κατανοητές κάποιες συναρτήσεις τις οποίες η εγχώρια επιστημονική παραγωγή δεν έχει λάβει (ακόμη) υπόψη της.

Ηλίας Κατσούλης

Raymond M. Duch & Randolph T. Stevenson, *The Economic Vote: How Political and Economic Institutions Condition Election Results*. New York: Cambridge University Press, 2009, 399 σελ.

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας του Clinton το 1992, ο τότε επικεφαλής της, James Carville, είχε αναρτήσει στα κεντρικά γραφεία της προε-